

Tadeusz Malinowski
WSP TK Zielona Góra

CZY PÓŁNOCNA CZĘŚĆ ŚRODKOWEGO NADODRZA ORAZ TERENY NAD DOLNĄ NYSĄ ŁUŻYCKĄ BYŁY W PRADZIEJACH STREFĄ POGRANICZNĄ?

Spojrzenie z pradziejowej perspektywy na północną strefę środkowej części Nadodrza wraz z terenami nad dolną Nysą Łużycką, stanowiące — z jednej i z drugiej strony polsko-niemieckiej granicy państwowej — od kilku już dziesięcioleci pogranicze etniczne, polityczne, ekonomiczne oraz kulturowe, pogranicze, którego rozmaite elementy ulegały — i ulegają — różnym modyfikacjom, a niekiedy głębszym przemianom, nie jest sprawą prostą. W odniesieniu do pradziejów dysponujemy bowiem źródłami kopalnymi, wskazującymi wprawdzie na rozmaite elementy różnicujące ówczesne społeczeństwa, lecz przede wszystkim w zakresie ich kultury materialnej i to tylko tej jej części, która oparła się niszczącemu działaniu środowiska naturalnego w trakcie minionych tysiącleci. Praktycznie zatem poza możliwością poznawczą archeologii jest ta część kultury materialnej społeczeństw pradziejowych, której elementy były sporządzane z bardzo nietrwałych surowców organicznych — np. drewniane budownictwo naziemne (poza zarysami, względnie — w szczególności sprzyjających okolicznościach — dolnymi partiami budynków), różnorakie sprzęty drewniane czy ubiór, będące często charakterystycznymi wyznacznikami zróżnicowania grup ludzkich, np. w zakresie zanikającej już, chociaż niekiedy obecnie sztucznie podtrzymywanej kultury ludowej społeczeństw europejskich¹ czy też tzw. społeczeństw prymitywnych czasów nowożytnych².

Źródła archeologiczne odnoszące się do społeczeństw pradziejowych dostarczają ponadto danych związanych z niektórymi elementami ich kultury duchowej. Najczęściej dotyczą one sfery wierzeń przejawiających się w takich zwyczajach obrządku pogrzebowego, jak postępowanie z ciałem zmarłego czy budowa grobu; również i one niekiedy są wyraźnie zróżnicowane u owych

¹ Por. np. J. S. Bystroń, *Etnografia Polski*, b.m.w. 1947, s. 212-223; K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian*, t. 1, *Kultura materialna*, wyd. II, Warszawa 1967, s. 403-604; *Die Grosse Völkerkunde*, red. H. A. Bernatzik, t. 1, *Europa, Afrika*, Leipzig 1939, s. 59-224.

² Np. *Die Grosse Völkerkunde*, s. 225-372; *ibidem*, t. 2, *Asien*, Leipzig 1939; *ibidem*, t. 3, *Australien, Amerika*, Leipzig 1939.

społeczeństw. Wprawdzie wspomniane źródła archeologiczne przynoszą też dane na temat sytuacji ekonomicznej w obrębie dawnych grup ludzkich, co niekiedy prowadzi do występowania pewnego zróżnicowania społecznego, czytelnego w niektórych starszych i młodszych okresach pradziejów, jednakże to wcześniej wspomniane różnice w zakresie wytworów materialnych oraz sfery duchowej prowadzą do wydzielenia kultur archeologicznych. Są to zespoły źródeł kopalnych wykazujące w stosunku do innych pewne istotne odmienności, względnie — według innej propozycji — pewne politetyczne zbiory określonych i reprezentatywnych wytworów, występujących zwarcie razem w zespołach na określonym terytorium³. Kultury te są opatrywane przez archeologów umownymi nazwami wywodzącymi się najczęściej od charakterystycznego wytworu lub ornamentu spotykanego w wydzielonym zespole źródeł kopalnych, od powszechnego w tym zespole typu pochówka, jak również od nazwy miejscowości lub regionu, w którym dokonano odkryć owych charakterystycznych materiałów archeologicznych.

Stosunkowo łatwo będzie zatem można odpowiedzieć na kwestię, czy północna część środkowego Nadodrza oraz tereny położone nad dolną Nysą Łużycką były w pradziejach strefą pograniczną w zakresie kultury materialnej i kultury duchowej (ich uchwytnych archeologicznie elementów) ówczesnych społeczeństw, jednakże najczęściej albo zupełnie niemożliwe, albo też bardzo dyskusyjne będzie odniesienie się do sprawy, czy wymieniony obszar stanowił pogranicze etniczne, a zwłaszcza pogranicze między konkretnymi grupami etnicznymi. Do przeszłości należy bowiem pogląd, że archeologiczne prowincje kulturowe o bardzo wyraźnych granicach pokrywają się we wszystkich okresach całkowicie z określonymi ludami lub plemionami⁴. Opierając się na materiałach etnograficznych można wskazać m.in., że jedna kultura może być pozostałością kilku grup etnicznych, jedna kultura może być pozostałością kilku grup etnicznych, jedna grupa etniczna może być nosicielką kilku kultur, że wreszcie granice grupy etnicznej i kultury mogą być zbliżone, lecz niezupełnie się pokrywające lub zbieżne tylko w pewnej części⁵. Chociaż więc nie zaniechano prób łączenia kopalnych pozostałości po dawnych społeczeństwach z rozmaitymi ugrupowaniami etnicznymi, zarówno w szerszym⁶, jak i w węższym zakresie⁷, to jednak próby te cechuje większa kompleksowość badawcza

³ Por. S. T a b a c z y ń s k i, *Kultura i kultury w problematyce badań archeologicznych*, „Archeologia Polski” 1976, t. 21, s. 365-374. Szerzej o rozmaitych ujęciach określenia „kultura archeologiczna”: D. M i n t a - T w o r z o w s k a, *Klasyfikacja w archeologii jako sposób wyrażania wyników badań, hipotez oraz teorii archeologicznych*, Poznań 1994, s. 116-159.

⁴ E a d e m, *op. cit.*, s. 117.

⁵ Por. K. M o s z y ń s k i, *Pierwotny zasięg języka prastawiańskiego*, Wrocław-Kraków 1957, s. 13; i d e m, *O sposobach badania kultury materialnej Prastawian*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1962, s. 93.

⁶ Np. J. P. M a l l o r y, *À la recherche des Indo-Européens*, b.m.w. 1997.

⁷ Por. np. T. M a l i n o w s k i, *Popielnice twarzowe w Polsce a kwestia przynależności etnicznej ich twórców*, „Studia Zachodnie” 1999, t. 4.

oraz znaczniejsza doza ostrożności⁸. Warto przy tym przypomnieć, że tzw. rubież etnograficzna przebiegająca przez ziemie polskie, dostrzeżona jeszcze w okresie międzywojennym⁹, była przez niektórych badaczy oceniana jako odbicie dawnego pogranicza etnicznego¹⁰, przez innych natomiast tłumaczona jako rezultat oddziaływania czynników geograficznych¹¹. Również przez wiele wieków utrzymująca się na południu ziem polskich rubież archeologiczna bywa traktowana jako rezultat ówczesnego pogranicza społeczności reprezentujących rozmaite grupy etniczne¹².

Powyższe wprowadzenie, choć z pewnością przydługie, było konieczne dla zrozumienia możliwości archeologii w zakresie ustosunkowania się do pytania o to, czy w rejonie północnego biegu środkowej Odry i dolnej Nysy Łużyckiej występowało w pradziejach jakieś pogranicze, choć niekoniecznie o takim charakterze, jak obecne. Jest przy tym oczywiste, że sprawę tę będzie można przedstawić tu w bardzo skondensowanej postaci, nie uwzględniając w dodatku wszystkich wyróżnionych kultur archeologicznych, które — moim zdaniem — nie są istotne dla rozpatrywanego zagadnienia.

Niewątpliwie zatem omawiany obszar nie stanowił pogranicza dla ludności kultury hamburskiej, która jako pierwsza, prowadząc koczowniczy tryb życia związany z polowaniami na renifery na obszarach tundry, pojawiła się w Zielonogórskiem w odległości ok. 220 km od czoła wycofującego się lodowca ok. drugiej połowy XII tysiąclecia p.n.e.¹³ Wypada tutaj dodać, że ślady wymienionej kultury rozciągają się od Holandii i Szlezwika-Holsztynu po Kieleckie i północną Wielkopolskę¹⁴. Podobnie można powiedzieć o kulturze

⁸ Por. W. Hensel, *Zagadnienie etnicznej kwalifikacji źródeł archeologicznych*, [w:] i d e m, *Archeologia i prahistoria*, Wrocław 1971, s. 465-491; i d e m, *L'ethnogénésologie - Ethnogenesology*, „Slavia Antiqua” 1975, t. 21, s. 1-4.

⁹ K. Moszyński, *Niektóre przyczyny różnicowania kultury ludowej w Polsce*, „Lud Słowiański” 1939, t. 4, dz. B, s. 65-117.

¹⁰ J. Czekanowski, *Zróżnicowanie etnograficzne Polski w świetle przeszłości*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności” 1935, t. 40, s. 64-67; i d e m, *Polska synteza slawistyczna w perspektywie ilościowej*, Kraków 1947, s. 6-8.

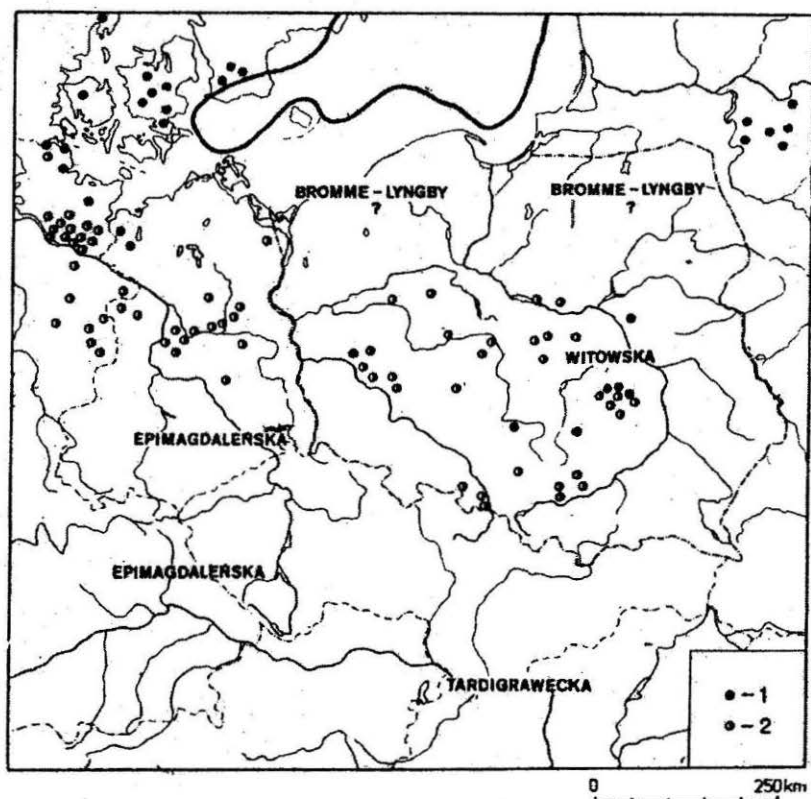
¹¹ K. Moszyński, *Niektóre przyczyny...*, s. 82. Por. też J. Klimaszewski, *Kazimierz Moszyński - badacz i nauczyciel*, [w:] *Kazimierz Moszyński. Życie i twórczość*, Wrocław 1976, s. 22.

¹² T. Malinowski, *Problem pogranicza prastłowiańskiego-prailiryskiego*, „Slavia Antiqua” 1975, t. 21, s. 5-46.

¹³ M. Kobusiewicz, *Problems concerning Hamburgian Culture in Central Europe*, „Przegląd Archeologiczny” 1973, t. 21, s. 65-92; i d e m, *Stan i perspektywy badań nad problematyką paleolitu późnego i mezolitu w dorzeczu środkowej i dolnej Odry*, [w:] *Człowiek a środowisko w środkowym i dolnym Nadodrzu - Mensch und Umwelt im mittleren und unteren Odergebiet*, Wrocław 1996, s. 18-20 i 22; E. Przechrząta, *Stan badań nad osadnictwem epoki kamienia i wczesnej epoki brązu na środkowym Nadodrzu*, „Rocznik Lubuski” 1998, t. 24, cz. 1, s. 19-20.

¹⁴ Por. R. Schild, *Późny paleolit*, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. 1, *Paleolit i mezolit*, Wrocław 1975, s. 205-206; J. K. Kozłowski, S. K. Kozłowski, *Epoka kamienia na ziemiach polskich*, Warszawa 1977, s. 165-170; B. Ginter, *Paleolit schyłkowy*, [w:] *Pra-*

Federmesser, której stanowiska rozciągają się w X tysiącleciu p.n.e. od Holandii i nasady Półwyspu Jutlandzkiego po górny i środkowy bieg Wisły¹⁵ (ryc. 1). Sytuacja ta ulega pewnej zmianie w IX tysiącleciu p.n.e., ciągle zatem w ramach schyłkowego paleolitu, kiedy to można zaobserwować, że kultura świderska dociera od wschodu do interesującego nas obszaru, ale go w za-

Ryc. 1. Zasięg kultury Federmesser (2) w schyłkowym paleolicie (X tysiąclecie p.n.e.).
Wg S. K. Kozłowskiego.

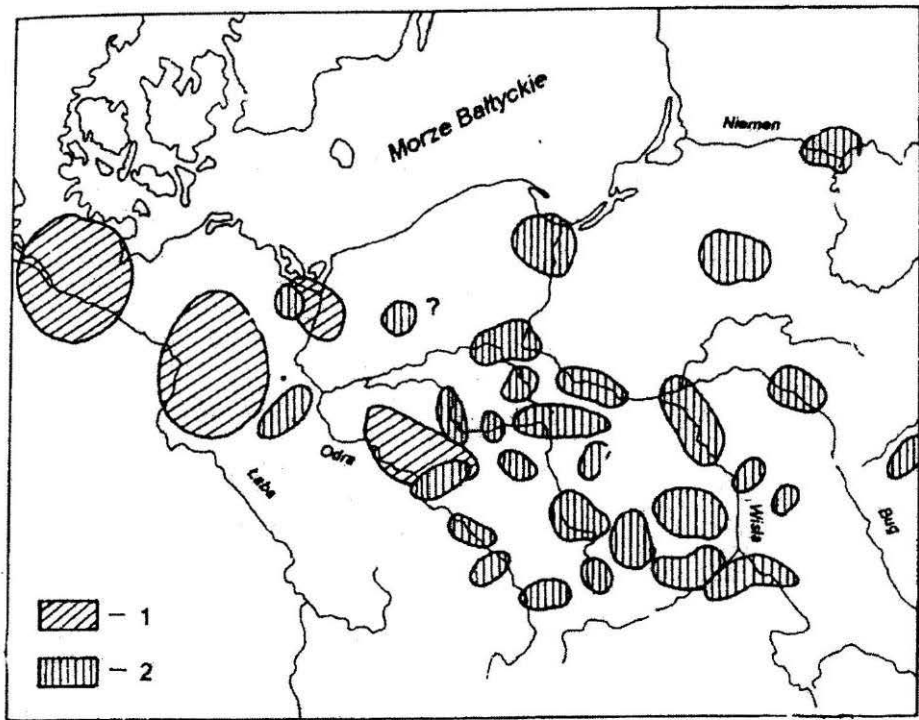
sadzie nie przekracza¹⁶. Od zachodu natomiast pojawiają się ślady kultury

dzieje ziem polskich, t. 1, cz. 1, Warszawa-Lódź 1989, s. 84-85; M. Chłodnicki, J. Kaba c i ń - s k i, *Mirkowice - another settlement of the Hamburgian Culture at the Polish Plain*, „Przegląd Archeologiczny” 1977, t. 45, s. 5-23.

¹⁵ J. K. Kozłowski, S. K. Kozłowski, *op. cit.*, s. 178-185; B. Ginter, *op. cit.*, s. 85-87; S. K. Kozłowski, *Paleohistoria*, [w:] *Pradzieje ziem...*, t. 1, cz. 1, s. 128-129; M. Kobusiewicz, *Stan i perspektywy...*, s. 20.

¹⁶ B. Ginter, *op. cit.*, s. 90; S. K. Kozłowski, *op. cit.*, s. 130; M. Kobusiewicz, *Stan i perspektywy...*, s. 20; E. Prz echrzta, *op. cit.*, s. 19-21.

ahrensburskiej sięgające wschodnich obszarów nadodrzańskich¹⁷ (ryc. 2).

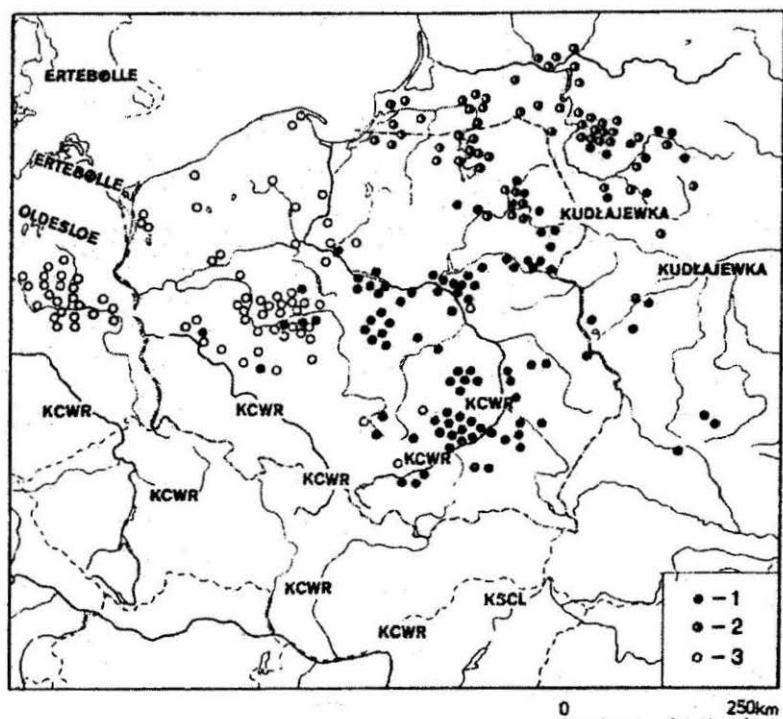
Ryc. 2. Zasięg kultury ahrensburgskiej (1) i kultury świderskiej (2) w schyłkowym paleolicie (IX tysiąclecie p.n.e). Wg Z. Bagniewskiego.

Spółeczności myśliwsko-rybackie środkowej epoki kamienia, reprezentujące kulturę komornicką oraz kulturę chojnicko-pieńkowską, w różny sposób sytuują się w stosunku do obszarów położonych nad północnym odcinkiem środkowego biegu Odry i nad dolną Nysą Łużycką. Pierwsza kultura, występująca w VIII i VII tysiącleciu p.n.e. i zajmująca rozległe obszary ziem polskich, dociera w pobliże interesującej nas strefy, lecz nie przekracza jej na zachód, poza Odrę, tak jak gdyby arteria odrzańska — przynajmniej od Brzegu do Kostrzyna — była wyłączona z systemu tras i szlaków przemierzanych przez ludność tej kultury, a środkowy bieg Odry stanowił — poza pojedyn-

¹⁷ J.K. Kozłowski, S.K. Kozłowski, *op. cit.*, s. 210-211; B. Ginter, *op. cit.*, s. 90; S.K. Kozłowski, *op. cit.*, s. 128-129; G. Domański, J.M. Burdukiewicz, *Harpun jednorzędowy z Węglin, gm. Gubin, woj. zielonogórskie*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” 1994, t. 35, s. 529-532; M. Kobusiewicz, *Stan i perspektywy...*, s. 20; P. Zech, *op. cit.*, s. 19-21 i 23-24.

czymi stanowiskami — pewną granicę dla jej penetracji¹⁸. Druga z wymienionych kultur w VI-IV tysiącleciu p.n.e. występuje nie tylko w zachodniej połowie Polski, lecz sięga również obszarów Brandenburgii położonych po zachodniej stronie interesującego nas odcinka Odry (ryc. 3), będącej ważnym traktem penetracji dla reprezentującej ją ludności¹⁹.

Ryc. 3. Zasięg kultury chojnicko-pieńkowskiej (3) w mezolicie (VI-IV tysiąclecia p.n.e.).
Wg S. K. Kozłowskiego.

Około połowy V tysiąclecia p.n.e. do ziem polskich zaczynają docierać z południa, z obszarów naddunajskich, pierwsze grupy ludności zajmującej się gospodarką wytwórczą, tzn. uprawą roślin oraz hodowlą zwierząt, co będzie

¹⁸ Z. Bagniewski, *Kultura komornicka na Dolnym Śląsku*, Wrocław 1976, s. 209-210; i d e m, *Spoločności myśliwsko-rybackie w okresie od IX do III tysiąclecia p.n.e. na terenie Polski południowo-zachodniej*, Wrocław 1979, s. 71 i 80; i d e m, *O schyłkowo-paleolitycznych kulturach kompleksu z liściakami na Pomorzu*, „Studia Archeologiczne” 1997, t. 29, s. 85; S. K. Kozłowski, *op. cit.*, s. 132; E. Przechrzt, *op. cit.*, s. 24 i 26-29.

¹⁹ Z. Bagniewski, *Spoločności myśliwsko-rybackie w okresie od IX do III tysiąclecia p.n.e. na terenie Polski południowo-zachodniej (część 2: kultura chojnicko-pieńkowska i grupa bobrzańska)*, „Studia Archeologiczne” 1982, t. 11, s. 82-88; S. K. Kozłowski, *op. cit.*, s. 133-134; E. Przechrzt, *op. cit.*, s. 24 i 27-28.

powszechnie i w późniejszych epokach. Rozpoczyna się neolit, chociaż na niektórych obszarach, mających niezbyt korzystne lub wręcz niekorzystne warunki dla owych nowych zajęć gospodarczych, jeszcze długo będą się utrzymywały grupy dawnej ludności mezolitycznej, zajmującej się myślistwem, rybołówstwem oraz zbieractwem²⁰. Z sytuacją taką spotykamy się również w rejonie dorzecza Odry²¹. Napływające z południa grupy ludności reprezentującej kilka wyróżnianych kultur archeologicznych są (choć niezbyt licznie) znane po obydwu stronach omawianego odcinka Odry i Nysy Łużyckiej²². Choć też rozmieszczenie stanowisk z napływową ludnością neolityczną po wschodniej i zachodniej stronie Odry może być wynikiem przedstawiania się jej różnymi, niezależnymi od siebie drogami z terenów naddunajskich²³, to jednak podkreśla się także duże znaczenie Odry jako komunikacyjnej arterii wodnej w rozprzestrzenianiu się tej ludności w kierunku Pomorza Zachodniego i Meklemburgii²⁴. Rzeka ta nie stanowiła zatem elementu granicznego, lecz przeciwnie, łączyła obszary położone po obydwu jej brzegach.

Jeszcze bardziej widoczne jest to, że interesujący nas tutaj odcinek Odry i Nysy Łużyckiej nie stanowił strefy pogranicznej dla autochtonicznych (bo wykształconych na bazie społeczności mezolitycznych) kultur neolitycznych. Możemy to stwierdzić już na podstawie zasięgu najstarszej z nich (ok. 3650-2100 r. p.n.e.), mianowicie kultury pucharów lejkowatych, której przynajmniej dwie spośród wyróżnianych grup lokalnych występują i po zachodniej, i po wschodniej stronie wymienionych rzek²⁵ (ryc. 4). Analogiczne spostrzeżenia można odnieść do młodszej (ok. 3200-2000 r. p.n.e.) kultury amfor kulistych, której lokalne grupy — zachodnia i wschodnia — zazębiają się na interesującym nas terenie (ryc. 5), wchodzącym ponadto w skład przypuszczalnego

²⁰ S. K. K o z ł o w s k i, *Pradzieje ziem polskich od IX do V tysiąclecia p.n.e.*, Warszawa 1972, s. 226-229.

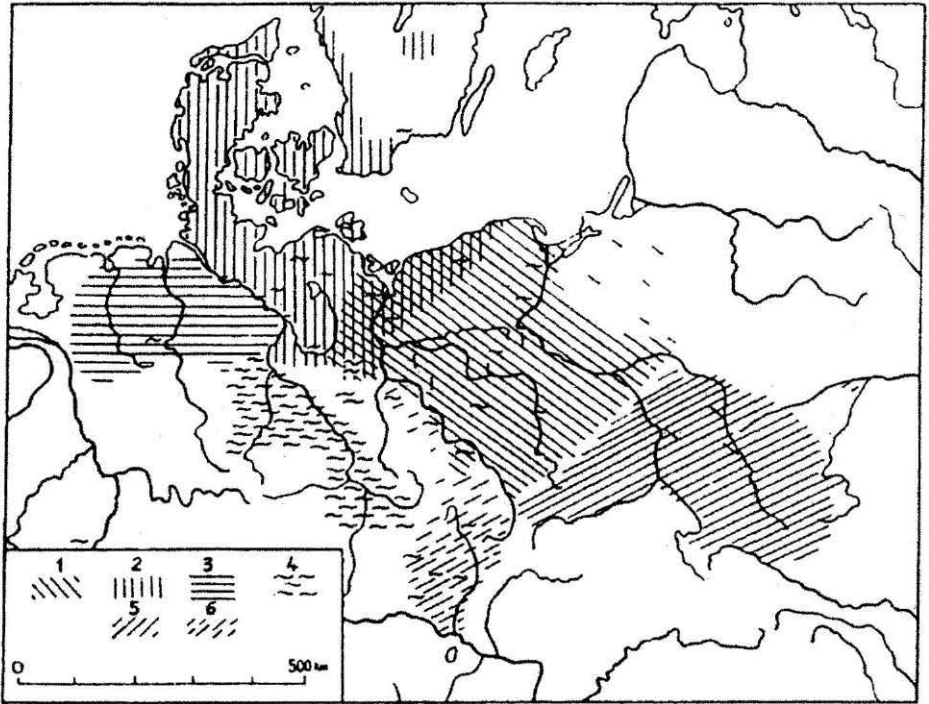
²¹ Np. Z. B a g n i e w s k i, *Spółeczności myśliwsko-rybackie...*, cz. 2, s. 88; K. -P. W e c h l e r, *Zur Besiedlungsgeschichte des Odergebietes vom Spätpaläolithikum bis zum frühen Neolithikum*, [w:] *Człowiek a środowisko...*, s. 32 i 34.

²² A. K u l c z y c k a - L e c i e j e w i c z o w a, *Badania nad osadnictwem neolitycznym we wschodniej części środkowego i dolnego Nadodrza*, [w:] *Człowiek a środowisko...*, s. 42-44; E. P r z e c h r z t a, *op. cit.*, s. 32; K. -P. W e c h l e r, *op. cit.*, s. 31-32.

²³ P o r. C. S c h u c h h a r d t, *Vorgeschichte von Deutschland*, wyd. V, München-Berlin 1943, s. 80.

²⁴ A. K u l c z y c k a - L e c i e j e w i c z o w a, *Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej*, Wrocław 1993, s. 44 i 163.

²⁵ T. W i ś l a ń s k i, *Kształtowanie się miejscowych kultur rolniczo-hodowlanych. Plemiona kultury pucharów lejkowatych*, [w:] *Prahistoria ziem...*, t. 2, Neolit, Wrocław 1979, s. 168-169; J. G u r b a, *Kultura pucharów lejkowatych*, [w:] *Pradzieje ziem...*, t. 1, cz. 1, s. 217, 221-222, mapa 12, s. 227 i 232. Por. też A. K u l c z y c k a - L e c i e j e w i c z o w a, *Badania nad osadnictwem...*, s. 44-47; E. P r z e c h r z t a, *op. cit.*, s. 32; E. S p r o c k h o f f, *Die Kulturen der jüngeren Steinzeit in der Mark Brandenburg*, Berlin 1926, s. 3; G. W e t z e l, *Das Neolithikum im westlichen Odergebiet*, [w:] *Człowiek a środowisko...*, s. 62-64.

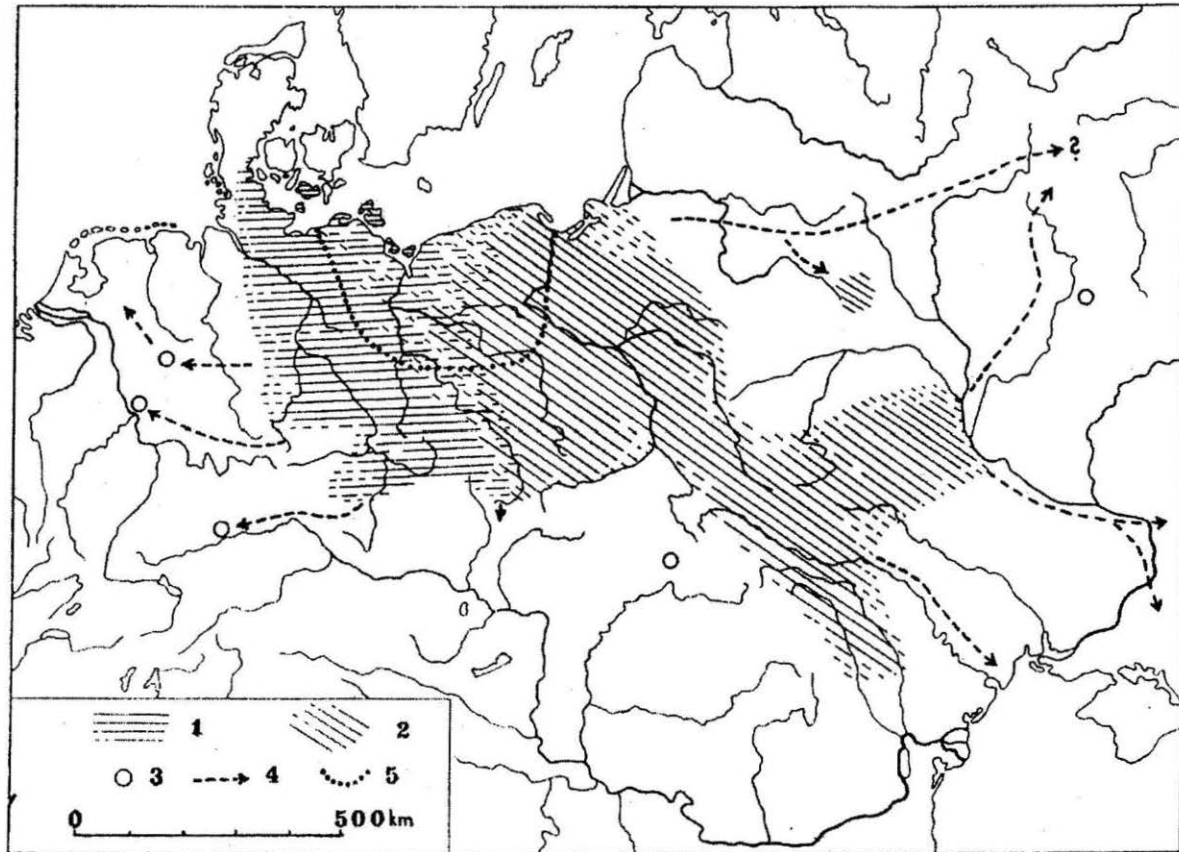

Ryc. 4. Rozprzestrzenienie kultury pucharów lejkowatych (z podziałem na wyróżnione grupy lokalne) w neolicie (połowa IV — początek III tysiąclecia p.n.e.).
Wg T. Wiślańskiego.

zasięgu obszaru genetycznego owej kultury²⁶. Podobnie jeszcze młodsza (ok. połowy III tysiąclecia — schyłek II tysiąclecia p.n.e.) kultura ceramiki sznurowej, zajmująca rozległe obszary europejskie, występuje po obydwu stronach omawianego obszaru, przy czym dotyczy to wyodrębnianej jej lokalnej grupy dolnonadodrzańskiej, sięgającej i Brandenburgii, i ziemi lubuskiej²⁷. Można

²⁶ T. Wiślański, *Dalszy rozwój ludów neolitycznych. Plemiona kultury amfor kulistych*, [w:] *Prahistoria ziem...*, t. 2, s. 261-262, 264-265, 267 i 277; J. Gurba, *Kultura amfor kulistych* [w:] *Pradzieje ziem...*, t. 1, cz. 1, s. 243-244 i 247. Por. A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *Badania nad osadnictwem...*, s. 48-50; E. Przechrzta, *op. cit.*, s. 32; M. Kobusiewicz, J. Kabaciński, *Chwalim. Subboreal hunter-gatherers of the Polish Plain*, Poznań 1993, s. 123; E. Sprockhoff, *op. cit.*, s. 111; G. Wetzel, *op. cit.*, s. 63-64.

²⁷ J. Machnik, *Krąg kulturowy ceramiki sznurowej*, [w:] *Prahistoria ziem...*, t. 2, s. 408; A. Kempisty, *Kultura ceramiki sznurowej*, [w:] *Pradzieje ziem...*, t. 1, cz. 1, s. 298 i 300. Por. też A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *Badania nad osadnictwem...*, s. 49-50; E. Przechrzta, *op. cit.*, s. 32; E. Sprockhoff, *op. cit.*, s. 51; G. Wetzel, *op. cit.*, s. 65.

Ryc. 5. Rozprzestrzenienie kultury amfor kulistych (1 - grupa zachodnia, 2 - grupa wschodnia, 5 - przypuszczalny zasięg obszaru genetycznego) w neolicie (III tysiąclecie p.n.e.).
Wg T. Wiślańskiego.

natomiast przyjąć, że reprezentanci paraneolitycznych kultur tzw. kręgu leśnego docierali w IV i III tysiącleciu p.n.e. sporadycznie z północnego wschodu ziem polskich do prawego pobrzeża środkowej Odry i dolnej Nisy Łużyckiej, które w zasadzie stanowiło kres ich rozprzestrzeniania się w kierunku zachodnim²⁸, zupełnie wyjątkowo bowiem stanowiska tych kultur sięgają terenów położonych na zachód od środkowego biegu Nisy Łużyckiej²⁹. Być może część owych grup ludzkich o prymitywnej — w porównaniu do innych kultur neolitycznych — gospodarce była etnicznie praugrofińska³⁰.

W I okresie epoki brązu (ok. 1800-1500 r. p.n.e.) w południowo-zachodniej części Polski występuje kultura unietycka. Jej północny zasięg obejmuje również interesujące nas tereny i to po obydwu stronach Odry i Nisy Łużyckiej³¹. Niekiedy na prawobrzeżnym środkowym Nadodrzu — biorąc pod uwagę pewne lokalne odmienności owej kultury — wyróżnia się grupę lubuską³². Podkreśla się też, iż w owej grupie są widoczne ślady kontaktów z różnymi obszarami, w tym sięgających Saksonii i Turynii³³. W tymże okresie w północnych rejonach omawianego obszaru i to znów po obydwu brzegach Odry mamy także do czynienia z kulturą grobsko-śmiardowską lub tzw. grupą płońską. Jest to jednak jej południowy skraj, gdyż obejmuje ona tereny położone przede wszystkim na północ od środkowego Nadodrza³⁴.

W II okresie epoki brązu (ok. 1500-1300 r. p.n.e.) ziemie zachodniej Polski, wschodnią Brandenburgię, Łużyce oraz część Saksonii (ryc. 6) zajmuje najprawdopodobniej w znacznej mierze napływowa ludność kultury przedłużyckiej związana z kręgiem kultur mogiłowych wywodzących się z nad gór-

²⁸ T. Wiślański, *Krąg ludów subneolitycznych w Polsce*, [w:] *Prahistoria ziem...*, t. 2, s. 320-321; A. Kempisty, *Kultury paraneolityczne*, [w:] *Pradzieje ziem...*, t. 1, cz. 1, s. 301. Por. też A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *Badania nad osadnictwem...*, s. 50-51; E. Przechrzta, *op. cit.*, s. 30; M. Kobusiewicz, J. Kabaciński, *op. cit.*, s. 55-56, 78 i 118-120; M. Szmyt, *Pottery*, [w:] *ibidem*, s. 68-69.

²⁹ Np. O. F. G a n d e r t, *Die jüngere Steinzeit in der Preussischen Oberlausitz*, „Jahreshefte der Gesellschaft für Anthropologie, Urgeschichte und Volkskunde der Preussischen Oberlausitz” 1933, t. 3, z. 3, s. 274-276 i 320-322.

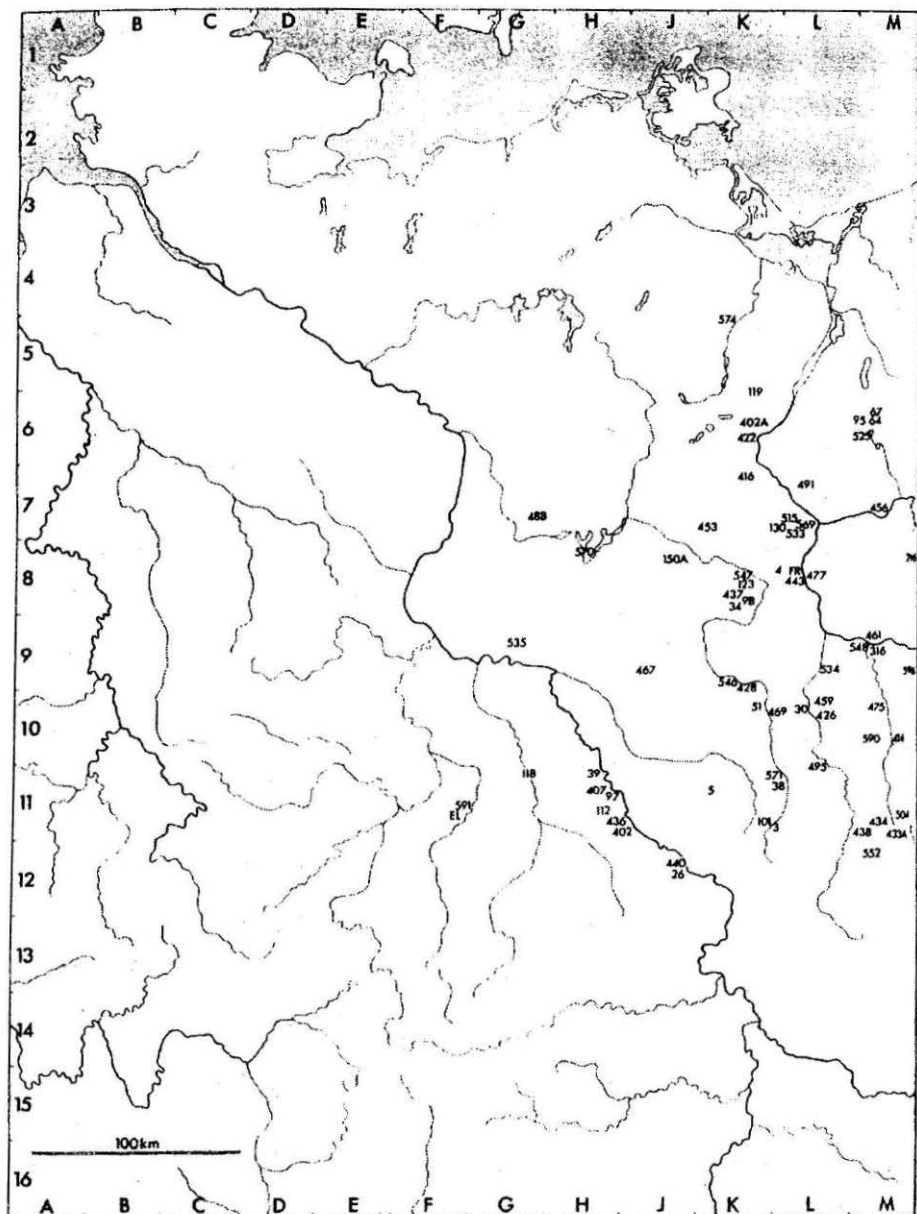
³⁰ J. G u r b a, *Zagadnienia etniczne*, [w:] *Pradzieje ziem...*, t. 1, cz. 1, s. 378.

³¹ J. M a c h n i k, *Wczesny okres epoki brązu*, [w:] *Prahistoria ziem...*, t. 3, *Wczesna epoka brązu*, Wrocław 1978, s. 30; M. G e d l, *Kultura unietycka na terenie Polski*, [w:] *Pradzieje ziem...*, t. 1, cz. 2, Warszawa-Lódź 1989, s. 415. Por. też M. K w a p i ń s k i, *Analiza taksonomiczna kultur starszej połowy epoki brązu w dorzeczu środkowej Odry*, Gdańsk 1985, s. 4; E. P r z e c h r z t a, *op. cit.*, s. 33-34; G. N e u m a n n, *Aunjetitzer Kultur*, „Ausgrabungen und Funde” 1958, t. 3, s. 204.

³² J. M a c h n i k, *Wczesny okres...*, s. 110-112; M. G e d l, *op. cit.*, s. 423 i 425.

³³ M. K w a p i ń s k i, *Z problematyki klasyfikacji kulturowej wczesnej epoki brązu na ziemi lubuskiej*, „Zielonogórskie Zeszyty Muzealne” 1974, t. 4, s. 32-33, 36 i 38; E. K ł o s i ń s k a, *Ziemia Polski północno-zachodniej w I i II okresie epoki brązu - stan i potrzeby badań*, [w:] *Człowiek a środowisko...*, s. 67-71; G. N e u m a n n, *op. cit.*, s. 207.

³⁴ J. M a c h n i k, *Wczesny okres...*, s. 30 i 128; M. G e d l, *Wczesnobrązowe kultury północno-zachodniej Polski*, [w:] *Pradzieje ziem...*, t. 1, cz. 2, s. 428.

Ryc. 6. Stanowiska kultury przedłużyckiej usytuowane wzdłuż Nisy Łużyckiej oraz środkowej i dolnej Odry w II okresie epoki brązu (XIV-XV w. p.n.e). Wg M. Gedla.

nego i środkowego Renu i częściowo górnego Dunaju³⁵. Na omawianym tutaj obszarze stanowiska tej kultury są niezbyt liczne³⁶, jednakże ani środkowa część Odry, ani też dolny bieg Nysy Łużyckiej nie stanowiły dla owej ludności granicy w rozprzestrzenianiu się oraz zapewne we wzajemnych i dalszych kontaktach. Natomiast do omawianej tutaj strefy docierają wprawdzie od wschodu nieliczne grupy ludności reprezentującej kulturę trzciniecką³⁷, jednakże nie przekraczają one na zachód dolnej Nysy Łużyckiej oraz dalszego biegu Odry.

Od środkowej epoki brązu począwszy (ok. 1300-1100 r. p.n.e.) i aż po schyłek wczesnej epoki żelaza (ok. 300 r. p.n.e.) po obydwu stronach dolnej Nysy Łużyckiej i przyległego biegu środkowej Odry mamy do czynienia z występowaniem kultury łużyckiej (ryc. 7). Dzieli się ona tutaj na dwie grupy lokalne: sasko-łużycką (od schyłku epoki brązu nazywaną też grupą białowicką) i brandenbursko-lubuską (we wczesnej epoce żelaza jej miejsce w interesującym nas regionie zajmuje grupa górzyczna)³⁸. Pod względem kulturowym obszary położone po obydwu stronach wymienionych rzek wykazują zatem istotne podobieństwa, odgrywając ponadto we wczesnej epoce żelaza (ok. 700-400 r. p.n.e) znaczną rolę w funkcjonowaniu dalekosiężnych szlaków handlowych układających się m.in. wzdłuż Odry i Nysy Łużyckiej³⁹. Wypada przy tym wskazać jeszcze i na tę okoliczność, że gdzieś na przełomie VII i VI w. p.n.e. oraz w pierwszej połowie VI w. p.n.e. wzdłuż wymienionych rzek napływały — spoza Karpat — do omawianego terenu watahy koczow-

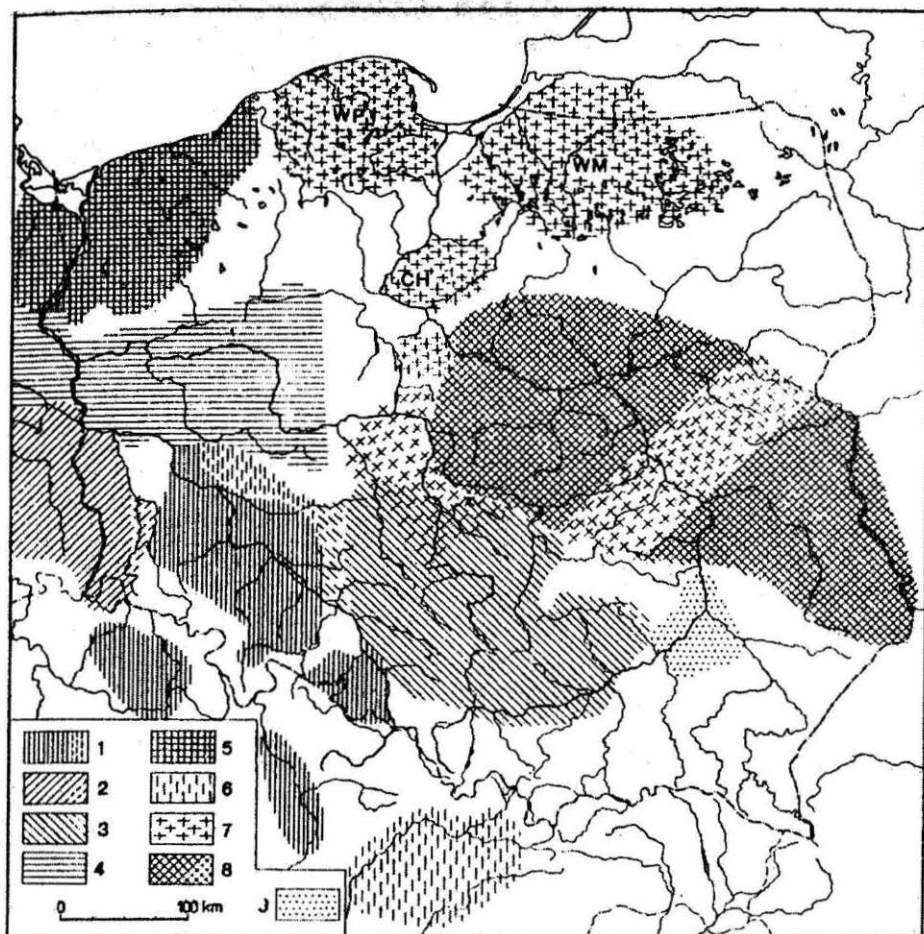
³⁵ B. G e d i g a, *Starszy okres epoki brązu na zachodnich ziemiach polskich w zasięgu „kultury przedłużyckiej”*, [w:] *Prahistoria ziem...*, t. 3, s. 137-142 i 160-168; M. G e d l, *Kultura przedłużycka*, Wrocław 1975, s. 11-15, 79-82 i mapa 1; i d e m, *Kultury mogiłowe i okres ich dominacji w Europie*, [w:] *Pradzieje ziem...*, t. 1, cz. 2, s. 458-467; i d e m, *Die Vorlausitzer Kultur*, Stuttgart 1992, s. 1-10, 41-47 i tabl. 4-5.

³⁶ E. P r z e c h r z t a, *op. cit.*, s. 33-34; E. K ł o s i Ń s k a, *op. cit.*, s. 71-73 i 76.

³⁷ W. B ł a j e r, *Kultura trzciniecka*, [w:] *Pradzieje ziem...*, t. 1, cz. 2, s. 443; J. T. N o w i Ń s k i, *Naczynie gliniane z II okresu epoki brązu z Białogóry, gm. Krosno Odrzańskie, woj. zielonogórskie, stan. 10*, „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne” 1995, t. 3, s. 153-157.

³⁸ M. G e d l, *Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Europie*, wyd. III, Kraków 1985, s. 132-135 i 219-221; i d e m, *Grupy lokalne w obrębie kultury łużyckiej*, [w:] *Pradzieje ziem...*, t. 1, cz. 2, s. 608-610, 612, 615 i 620-627. Por. także D.-W. B u c k, *Die Billendorfer Gruppe*; „Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam” 1979, t. 13; S. G r i e s s a, *Die Göritzer Gruppe*, „Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam” 1982, t. 16; A. K o ł o d z i e j s k i, *Kultura łużycka i kultura pomorska na środkowym Nadodrzu w badaniach archeologicznych końca XX wieku*, „Rocznik Lubuski” 1998, t. 24, cz. 1, s. 42-59.

³⁹ Np. J. F o g e l, *Uwagi o niektórych faktorach i szlakach wymiany ponadregionalnej na Pomorzu na przełomie epoki brązu i żelaza*, [w:] *Miscellanea archaeologica Thaddaeo Malinowski dedicata*, Słupsk-Poznań 1993, s. 141 i 143; Z. B u k o w s k i, *Szlaki handlowe z Południa na Pomorze w młodszej epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza*, [w:] *Problemy kultury łużyckiej na Pomorzu*, Słupsk 1990, s. 201.

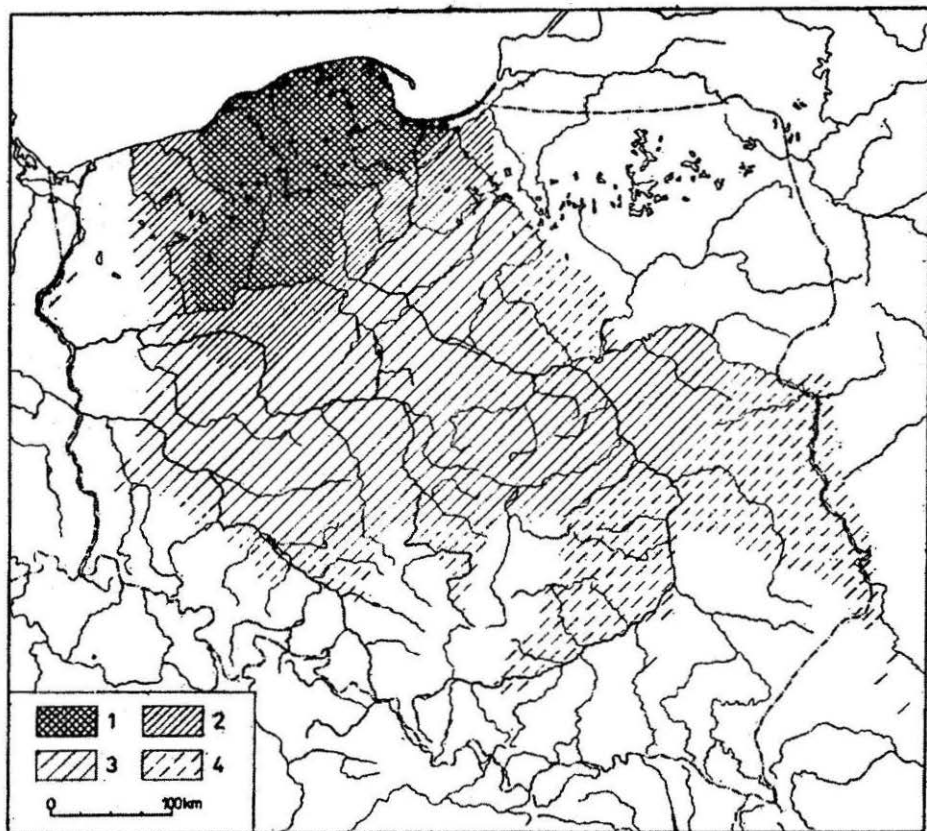
Ryc. 7. Lokalne grupy kultury łużyckiej w V okresie epoki brązu (IX-VIII w. p.n.e.).
Wg M. Gedla.

ników scytyjskich⁴⁰, którzy jednak — jak się wydaje na podstawie dotychczasowych odkryć archeologicznych⁴¹ — dokonywali swoich łupieżczych wypraw głównie na ziemiach leżących na wschód od Nysy Łużyckiej.

⁴⁰ J. Chochorowski, *Kimmerowie, Scytowie i Sarmaci a Europa Środkowa - Kimmerijci, skify i sarmaty ta srednja Jevropa*, [w:] *Koczownicy Ukrainy*, Katowice 1996, s. 126-130.

⁴¹ Np. Z. Bukowski, *The Scythian influence in the area of Lusatian Culture*, Wrocław 1977, s. 166-174 i 176-178; D.-W. Buck, *op. cit.*, s. 151-152; J. Chochorowski, *op. cit.*, s. 128-129; A. Kołodziejcki, *Wicina. Osada obronna sprzed 2500 lat - The defensive settlement from the Hallstatt period*, Zielona Góra 1993, s. 10-11; i d e m, *Kultura łużycka...*, s. 50 i 58.

O ile zatem dla ludności kultury łużyckiej obszary nad dolną Nysą Łużycką oraz nad północną częścią środkowej Odry nie stanowiły w żadnym wypadku strefy pogranicznej, o tyle były one nią dla ludności kultury pomorskiej. Wymieniona kultura występuje bowiem we wczesnej epoce żelaza (ok. 550-250 r. p.n.e.) na środkowym Nadodrzu, jednakże najdalej na zachodzie jej ślady są poświadczone w rejonie środkowego Bobru, nie zbliżając się do wcześniej wymienionych rzek⁴² (ryc. 8). Owa nieprzekraczalna dla osadnictwa

Ryc. 8. Rozwój zasięgu kultury pomorskiej w rozmaitych fazach wczesnej epoki żelaza (1 - VII i pierwsza połowa VI w. p.n.e., 2 i 3 - druga połowa VI i V w. p.n.e., 4 - IV - początek II w. p.n.e.). Wg T. Malinowskiego.

⁴² T. Malinowski, *Ekspansja kultury pomorskiej i charakter tej ekspansji*, [w:] *Pradzieje ziem...*, t. 1, cz. 2, s. 571-572; A. Kołodziejcki, *Kultura pomorska w północnej części Dolnego Śląska*, „Rocznik Lubuski” 1983, t. 12, s. 55-56; i d e m, *Kultura łużycka...*, s. 63-67; J. Lewczuk, *Kultura pomorska i kultura łużycka a kultura przeworska i grupa gubińska kultury jastorfskiej na środkowym Nadodrzu*, [w:] *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno?* Warszawa 1995, s. 213-215 i 222-225.

ludności kultury pomorskiej strefa nie stanowiła jednak bariery dla rozmaitych związków kulturowych. Można w tym względzie wskazać na wiele bardzo interesujących, dwustronnych oddziaływań, układających się równoleżnikowo, przebiegających — zapewne również na omawianym obszarze — między kulturą pomorską a niektórymi kulturami środkowoniemieckimi, co zresztą można odnieść i do wcześniej scharakteryzowanej kultury łużyckiej⁴³. Można ponadto wskazać na związki handlowe ludności kultury pomorskiej omawianego obszaru z terenami zaodrzańskimi⁴⁴. Wypada też wspomnieć, że w końcowej fazie występowania na środkowym Nadodrzu kultury pomorskiej znad dolnej Odry — gdzie zajmowała tereny zarówno na jej prawym, jak i lewym brzegu — docierają nieliczne grupy ludzkie reprezentujące grupę nadodrzańską kultury jastorfskiej⁴⁵.

Pisząc o kulturze łużyckiej i o kulturze pomorskiej, wypada ponadto jeszcze krótko zająć się kwestią sytuacji etnicznej, która panowała na omawianym obszarze w trakcie trwania obydwu wymienionych kultur. Otóż — zdając sobie sprawę z zastrzeżeń podniesionych we wstępnej części niniejszego artykułu — można hipotetycznie dopuścić, że w ramach wieloetnicznej kultury łużyckiej osadnictwo ludności prasłowiańskiej gdzieś ok. 1000 r. p.n.e., w IV okresie epoki brązu, sięgnęło Odry, granicząc od północnego zachodu z osadnictwem ludności pragermańskiej, od południowego zachodu natomiast z osadnictwem ludności praceltyckiej⁴⁶ (ryc. 9). Można także sądzić, że we wczesnej epoce żelaza zasięg kultury pomorskiej (por. ryc. 8) wyznacza zasięg osadnictwa ludności prasłowiańskiej⁴⁷.

Na omawianych obszarach środkowego Nadodrza, zajmowanych uprzednio przez osadnictwo związane z kulturą łużycką oraz kulturą pomorską, w drugiej połowie III w. lub na przełomie III i II w. p.n.e. — a więc już w schyłkowym okresie starożytności — pojawia się grupa gubińska kultury jastorfskiej, trwająca do pierwszej połowy I w. p.n.e., oraz kultura przeworska,

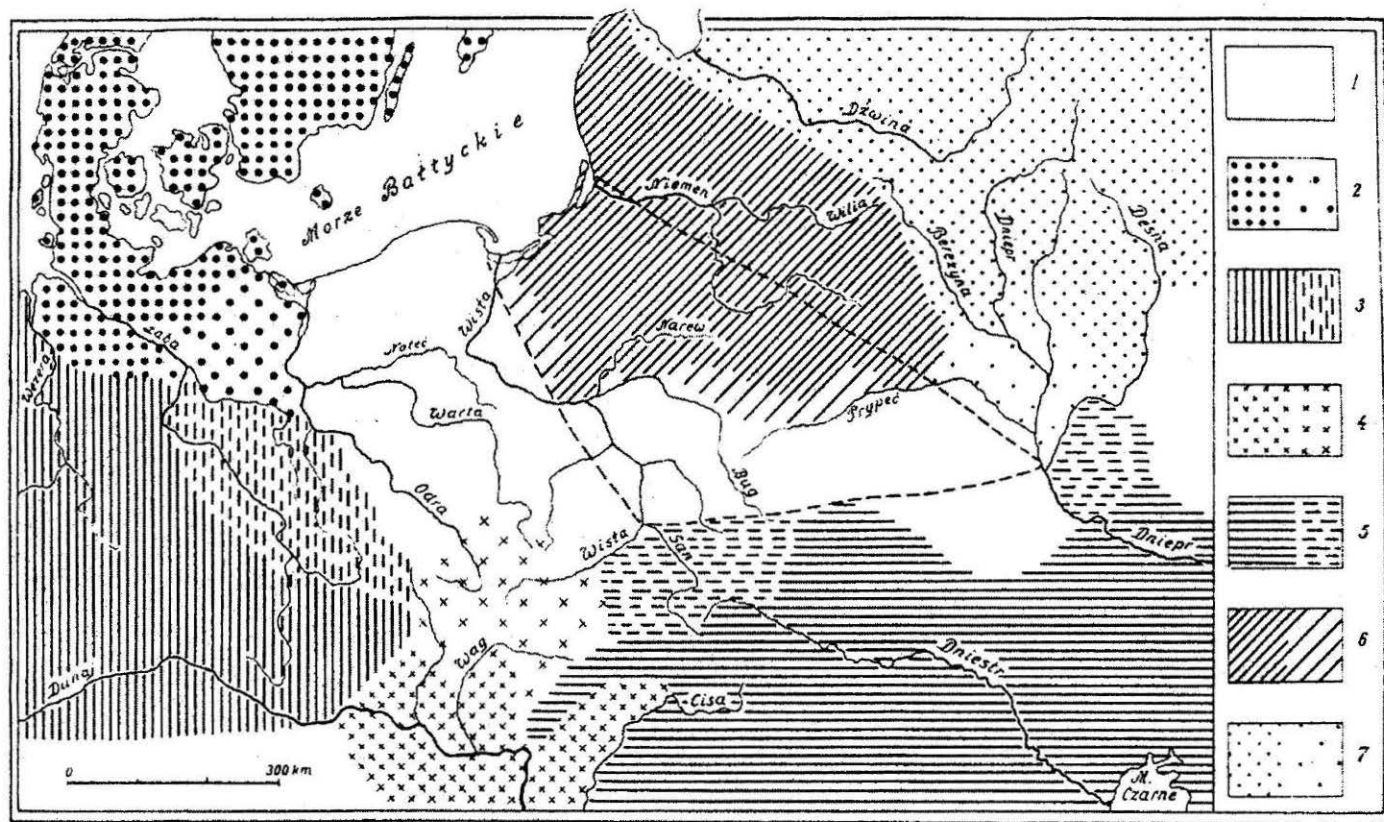
⁴³ T. Malinowski, *Niektóre zagadnienia rozwoju kulturowego u schyłku epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza w Europie Środkowej*, [w:] *Kultura pomorska...*, s. 19-30; i d e m, *Łaba-Odra-Wiśła: oddziaływania kulturowe u schyłku epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza*, [w:] *Rola Odry i Łaby w przemianach kulturowych epoki brązu i epoki żelaza*, Wrocław-Gliwice 1997, s. 66-74.

⁴⁴ A. Kołodziejcki, *Kultura pomorska...*, s. 66-69.

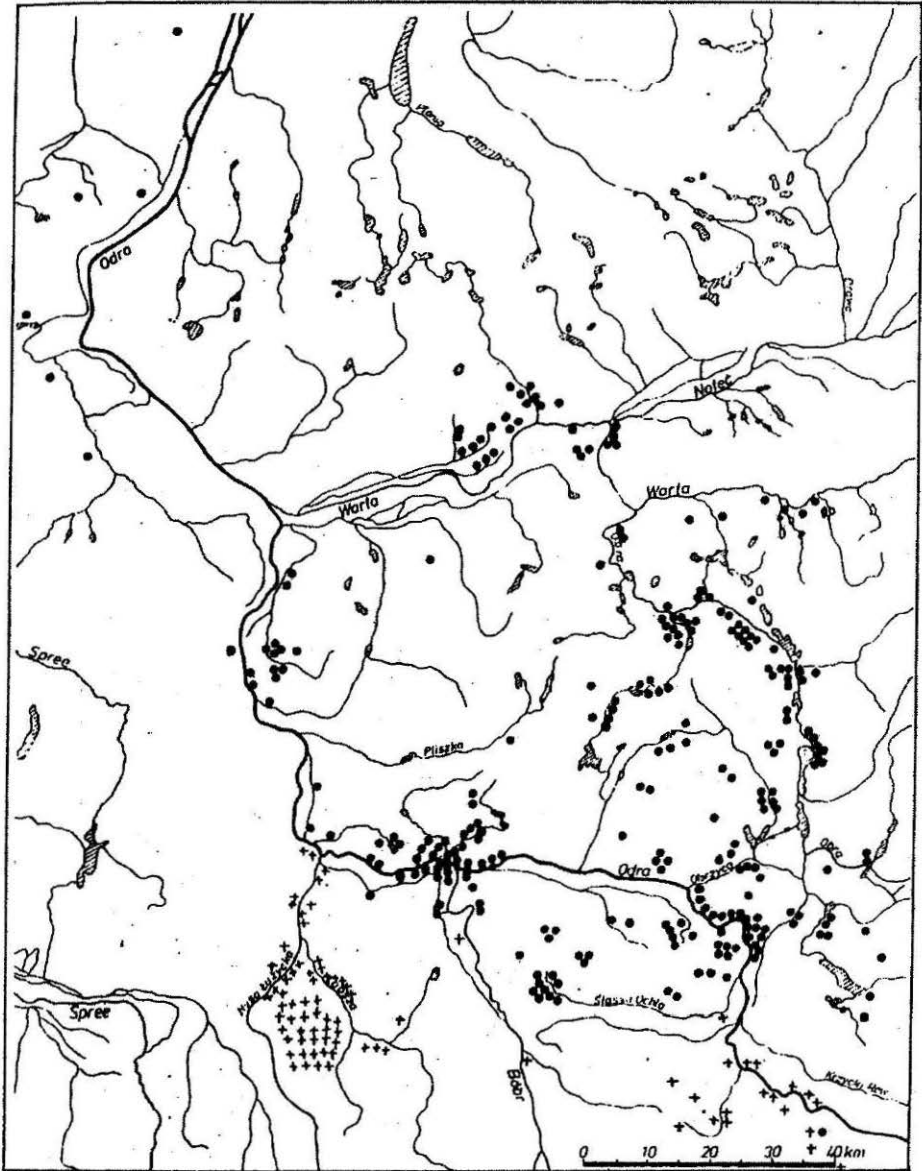
⁴⁵ J. Dąbrowski, *Kultura jastorfska*, [w:] *Prahistoria ziem...* t. 4, *Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego*, Wrocław 1979, s. 207; R. Wołągiewicz, *Grupa nadodrzańska*, [w:] *Prahistoria ziem...*, t. 5, *Późny okres lateński i okres rzymski*, Wrocław 1981, s. 192; J. Lewczuk, *op. cit.*, s. 215 i 218; G. Domański, *Okres przedrzymski i wpływów rzymskich we wschodnim Nadodrzu*, [w:] *Człowiek a środowisko...*, s. 152.

⁴⁶ Np. W. Hensel, *Polska starożytna*, wyd. III, Wrocław 1988, s. 224 i 235; T. Malinowski, *Wielkopolska w otchłani wieków*, Poznań 1985, s. 227-229. Por. także J. P. Mallory, *op. cit.*, s. 97.

⁴⁷ T. Malinowski, *Problem pogranicza...*, s. 27 i 32; i d e m, *Wielkopolska w otchłani...*, s. 230.

Ryc. 9. Próba rekonstrukcji sytuacji etnicznej u schyłku II tysiąclecia p.n.e.
(1 - Prasłowianie, 2 - Pragermanie, 3- Praceltowie). Wg T. Malinowskiego.

Ryc. 10. Stanowiska kultury przeworskiej (1) i grupy gubińskiej kultury jastorfskiej (2) na środkowym Nadodrzu (III/II w. - połowa I w. p.n.e.). Wg J. Lewczuka.

występująca od przełomu III i II w. p.n.e. również po połowę I w. p.n.e. (ryc. 10). Zasięgi obydwu tych kultur w wyraźny sposób nie mieszają się, występując w zasadzie po wschodniej stronie dolnego biegu Nysy Łużyckiej oraz dalszego biegu środkowej Odry⁴⁸. Wydaje się, że kultura przeworska bardziej respektowała ów bieg Odry, gdyż pojedyncze jej stanowiska występują na oddalonym na północ zachodnim pobrzeżu, gdy natomiast stanowiska grupy gubińskiej kultury jastorfskiej na lewym brzegu Nysy Łużyckiej — choć niezbyt liczne — wyraźnie współwystępują z tymi położonymi na prawym brzegu. Należy zresztą tutaj wskazać na tę okoliczność, że ludność grupy gubińskiej kultury jastorfskiej jest silnie związana z ludnością tejże kultury zajmującą dorzecze Sprewy i Haweli oraz tereny północnej Saksonii⁴⁹. Można też zaobserwować — być może wywodzące się z północnej strefy środkowego Nadodrza — wpływy kultury przeworskiej sięgające dorzecza środkowej Łaby, gdzie nawet umieszczano enklawę tej kultury⁵⁰.

W I w. n.e., po zaniku na omawianym obszarze kultury przeworskiej oraz grupy gubińskiej kultury jastorfskiej, pojawiają się tam — w rejonie od ujścia Warty po ujście Bobru do Odry — nieliczne ślady osadnictwa grupy lubuskiej⁵¹. Reprezentująca ją ludność dociera tutaj z dolnego Nadodrza, gdzie jest poświadczona stanowiskami rozmieszczonymi zarówno na zachodnich, jak i na wschodnich obszarach nadodrzańskich⁵². Około połowy II w. n.e. na terenach położonych po obydwu brzegach dolnej Nysy Łużyckiej i dalszego biegu Odry pojawia się kultura luboszycka. Trwa ona tam (ryc. 11) do przełomu IV i V w. n.e., aczkolwiek wyraźnie jest widoczne stopniowe przesuwanie się osadnictwa tej ludności na obszary dorzecza Sprewy i środkowej Łaby⁵³. Zarówno Nysa Łużycka, jak i Odra na interesującym nas odcinku nie stanowiły zatem dla ludności kultury luboszyckiej elementu pogranicza.

Próbując scharakteryzować sytuację etniczną na omawianym terenie w schyłkowym okresie starożytności należy wskazać, że duży udział w ówczesnym osadnictwie miała przypuszczalnie ludność identyfikowana z Germanami. Im bowiem dosyć powszechnie przypisuje się wytworzenie kultury jastorf-

⁴⁸ J. Lewczuk, *op. cit.*, s. 220-222; *idem*, *Kultura przeworska na środkowym Nadodrzu w okresie lateńskim*, Poznań 1997, s. 74-76 i 79-81.

⁴⁹ G. Domański, R. Wołągiewicz, *Kultura jastorfska*, [w:] *Prahistoria ziem...*, t. 5, s. 192; G. Domański, *Grupa gubińska*, [w:] *ibidem*, s. 198.

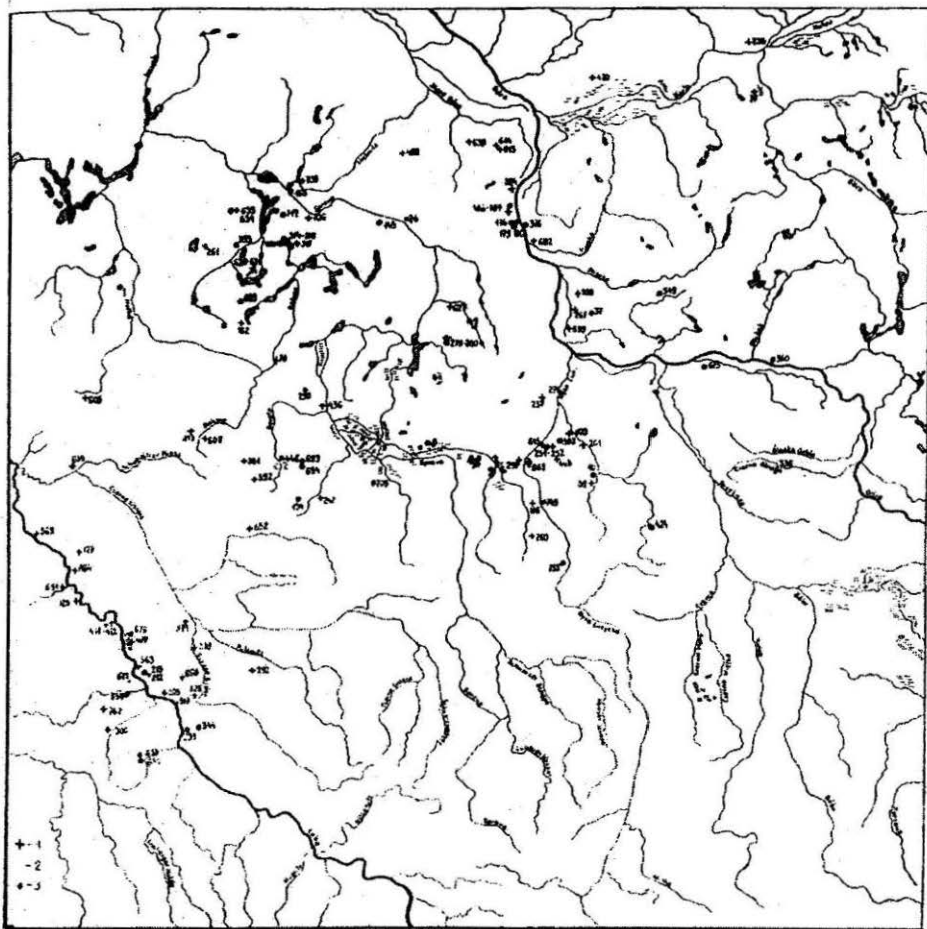
⁵⁰ Np. K. Godłowski, *Kultura przeworska*, [w:] *Prahistoria ziem...*, t. 5, s. 122. Por. też J. Lewczuk, *Kultura przeworska...*, s. 77 i 81.

⁵¹ R. Wołągiewicz, *Grupy kulturowe na pograniczu kręgu nadłabskiego*, [w:] *Prahistoria ziem...*, t. 5, s. 205; J. Lewczuk, *Kultura przeworska...*, s. 81; G. Domański, *Okres przedrzymski...*, s. 153-154.

⁵² R. Wołągiewicz, *Grupy kulturowe...*, s. 205; G. Domański, *Okres przedrzymski...*, s. 153-154.

⁵³ G. Domański, *Kultura luboszycka między Łabą a Odrą w II-IV wieku*, Wrocław 1979, s. 104, 107, 109-110 i 210-217; *idem*, *Kultura luboszycka*, [w:] *Prahistoria ziem...*, t. 5, s. 263-271; *idem*, *Okres przedrzymski...*, s. 153-156.

skiej⁵⁴ (której pierwsze ślady — w postaci grupy nadodrzańskiej — pojawiają się już pod koniec występowania kultury pomorskiej) względnie sugeruje się

Ryc. 11. Osadnictwo kultury luboszyckiej w okresie od ok. 175 do ok. 225 r. n.e.
Wg G. Domańskiego.

taką możliwość⁵⁵. Jeśli natomiast chodzi o grupę lubuską i kulturę luboszycką, to w odniesieniu do ich twórców uważa się, że mogli być nimi ewentualnie

⁵⁴ Np. H. Keiling, *Die Entstehung der Jastorfkultur und zeitgleicher Kulturen im Rhein-Weser-Gebiet und deren geographische Verbreitung*, [w:] *Die Germanen. Geschichte und Kultur der germanischen Stämme in Mitteleuropa*, t. 1, Berlin 1976, s. 96-102; M. Gedl, *Zagadnienia etniczne*, [w:] *Pradzieje ziem...*, t. 1, cz. 2, s. 754; W. Hensel, *Polska starożytna*, s. 422, 424 i 480.

⁵⁵ Np. R. Wołgiewicz, *Grupa nadodrzańska*, s. 195-196; G. Domański, *Grupa gubińska*, s. 200.

germańscy Burgundowie⁵⁶. Co do przedstawicieli kultury przeworskiej, która stosunkowo krótko występowała na omawianym obszarze (choć z późniejszymi jej stanowiskami spotykamy się w bardziej południowych rejonach Dolnego Śląska, także w obrębie niedawnego województwa zielonogórskiego⁵⁷), to wśród nich można dopatrywać się przede wszystkim Słowian⁵⁸. Warto przy tym podkreślić okoliczność, że w pewnych rejonach Dolnego Śląska najmłodsze zespoły ceramiki kultury przeworskiej (ok. połowy V do ok. połowy VI w. n.e.) wykazują cechy, które będą charakterystyczne dla naczyń glinianych ze starszej fazy słowiańskiego wczesnego średniowiecza⁵⁹. Podobne obserwacje poczyniono też zresztą w odniesieniu do niektórych stanowisk na terenie byłych województw gorzowskiego i zielonogórskiego⁶⁰.

Podsumowując: północna strefa środkowej części Nadodrza wraz z terenami nad dolną Nysą Łużycką, stanowiąca w ciągu ostatniego półwiecza wielorakie pogranicze, najczęściej nie miała w pradziejach takiego charakteru. Zdając sobie w pełni sprawę ze wskazywanej już ułomności źródeł archeologicznych w ocenie tego problemu można bowiem powiedzieć, że wiele pradziejowych kultur zajmowało — niekiedy bardzo głęboko — obszary położone zarówno po wschodniej, jak i zachodniej stronie interesującego nas odcinka Odry i Nysy Łużyckiej. Można także powiedzieć więcej, że również w niektórych przypadkach respektowania owego pogranicza przez zasięgi kultur pradziejowych — co można odnieść np. do kultury pomorskiej oraz w zasadzie do kultury przeworskiej — wykazywały one silne związki z dosyć nawet odległymi obszarami zachodnimi. Można jeszcze pokusić się o stwierdzenie, że o ile w młodszych okresach pradziejów północna strefa środkowej części Nadodrza wraz z terenami nad dolną Nysą Łużycką stanowiła pogranicze zasięgu

⁵⁶ Np. R. Wołagiewicz, *Grupy kulturowe...*, s. 209; G. Domański, *Kultura luboszycka*, s. 271; i d e m, *Kultura luboszycka między Łabą a Odrą...*, s. 218-219.

⁵⁷ S. Paźda, *Studia nad rozwojem i zróżnicowaniem lokalnym kultury przeworskiej na Dolnym Śląsku*, „Studia Archeologiczne” 1980, t. 10, mapy 4-8; G. Domański, *Okres przedrzymski...*, s. 153, 155 i 158.

⁵⁸ Por. S. Kurnatowski, *Nowsze teorie na temat pierwotnych siedzib Słowian w świetle analizy paleodemograficznej*, „Slavia Antiqua” 1977, t. 24, s. 36-37; W. Hensel, *Dawne siedziby Słowian (I w. p.n.e. - VI w. n.e.)*, „Slavia Antiqua” 1993, t. 33, s. 17.

⁵⁹ S. Paźda, *op. cit.*, s. 240.

⁶⁰ Np. ostatnio E. Dąbrowski, *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w woj. zielonogórskim*, [w:] *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce*, Poznań-Wrocław-Warszawa 1990, s. 169-171; i d e m, *Początki wczesnego średniowiecza w mikroregionie Krosna Odrzańskiego*, „Dolnośląskie Wiadomości Prahistoryczne” 1997, t. 4, s. 117-146; i d e m, *Refleksje nad wczesnym średniowieczem w Zielonogórskim*, „Rocznik Lubuski” 1998, t. 24, cz. 1, s. 85-91; W. Dzieduszycki, T. Makiewicz, A. Sobuccki, *Nowa Wieś, st. 1 i 12*, [w:] *Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego, t. 1, Ziemia lubuska*, Poznań 1998, s. 167; J. Kabaciński, E. Krause, K. Szamałek, M. Winiarska-Kabacińska, *Żółwin, st. 29*, [w:] *ibidem*, s. 354. Por. także P. Urbanić z y k, *Obcy wśród Słowian*, [w:] *Słowianie w Europie wcześniejszego średniowiecza*, Warszawa 1998, s. 71.

ludności prastłowańskiej i słowiańskiej, o tyle była ona przekraczana na wschód przez ludność pragermańską i germańską.

Tadeusz Malinowski

**WAREN DER NÖRDLICHE TEIL DES MITTLEREN ODERLANDES
UND DIE GEBIETE AN DER UNTEREN NEIßE IN DER URGESCHICHTE
EIN GRENZGEBIET?**

Zusammenfassung

Als der Verfasser auf die Frage des Titels des Artikels antworten wollte, mußte er vor allem die begrenzten Möglichkeiten der Archäologie im Bereich der Konklusion zu den urgeschichtlichen Gemeinschaften, zu ihrer ethnischen Zugehörigkeit, ökonomischen Situation und zu dem komplexen Kulturbild, das bis heute nur in der geringen Form erhalten ist, charakterisieren. Unter Beachtung dieser Begrenzungen gibt der Verfasser eine Übersicht über die wichtigsten archäologischen Kulturen auf dem besprochenen Gebiet von dem Jungpaläolithikum bis zur Zeit der römischen Einflüsse. Der Autor stellt hervor, daß das ihn interessierende Gebiet keine Grenzcharakter in der Urgeschichte hatte, denn viele archäologischen Kulturen nahmen - und sogar sehr tief - sowohl östlich, als auch westlich von besprochener Strecke der Oder und Neiße gelegenen Gebiete ein. Der Verfasser stellt weiter hervor, daß in manchen Fällen der Respektierung des heutigen Grenzgebietes von Weite der urgeschichtlichen Kulturen (z.B. Pommersche Kultur und im Prinzip Przeworsk-Kultur) starke Zusammenhänge mit sogar weit entfernten Westgebieten nachgewiesen haben. Der Autor fügt hinzu, daß das nördliche Gebiet des mittleren Teiles des Oderlandes mit den an der Neiße gelegenen Gebieten in der jüngeren Zeit der Urgeschichte wahrscheinlich westliches Grenzgebiet der Weite der urslawischen und slawischen Stämme bildeten, und sie war östlich durch urgermanische und germanische Stämme überschritten.